

молиявий ҳисоботларда банк активларини ҳаққоний акс эттириш имконини яратади. Ва бу орқали инвесторларни молиявий ҳисоботдан оладиган маълумотларини ҳаққонийлигини таъминлайди, шунингдек келгусида қабул қиладиган қарорларига ижобий тасъир кўрсатади.

Ушбу тезисни бажариш натижасида қуйидаги таклифлар шакллантирилди.

Тижорат банкларида банк активларини квалификация қилиш ва қадрсизланишини ҳисобга олишда кўшимча равишда корреспондент ташкилотларнинг рейтинглари, шунингдек, уларнинг тарихий статистик маълумотлари таҳлили, қарздор корхоналарнинг фаолият тури, яъни мавсумийлигидан келиб чиқиб захиралар яратиш таклиф қилинмоқда. Бу эса ўз навбатида банк активларини қадрсизланишини оқилона баҳолашни юзага келтиради ва молиявий ҳисоботларда банк активларини ҳаққоний акс эттириш имконини яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 сентябрдаги “Республика банк тизимини янада ривожлантириш ва барқарорлигини ошириш чора тадбирлари тўғрисидаги” ПҚ 3270 – сонли қарори*

2. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора тадбирлар тўғрисидаги” ПҚ 4611-сонли қарори*

3. *9 - сонли МХҲС “молиявий инструментлар”*

4. *Тижорат банкларида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари: Дарслик (2-қайта ишланган нашри) / А.К.Ибрагимов, З.А.Умаров, К.Р. Хотамов, Н.К.Ризаев.*

СОЛИҚЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИНИНГ ИЛМИЙ НАЗАРИЯСИ

Ирматов Абдумалик Абдубилол ўғли

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети
мустақил изланувчиси*

Ривожланаётган мамлакатларнинг ўз қонунларини қўллаш қобилияти, солиқдан қочиш ва бўйин товлашнинг олдини олиш учун кучлироқ анти-қатарувчи қоидалар ва солиқ базасини кенгайтириш - буларнинг барчаси умумий солиқларни ошириш учун зарурдир. Ҳукуматлар солиқларсиз жамиятларнинг эҳтиёжларини қўллаб-қувватлай олмайди. Н.Калдор таъкидлаганидек, солиқлар жуда муҳим, чунки ҳукуматлар солиқлардан ижтимоий дастурларни молиялаштириш учун фойдаланишлари керак [1].

Дарҳақиқат, ҳар қандай давлатнинг солиқ тизими унинг иқтисодий ва фискал тузилишининг муҳим таркибий қисми бўлиб, Ўзбекистон ҳам бундан мустасно эмас. Ўзбекистон ҳам бошқа давлатлар сингари ўз фаолиятини молиялаштириш, давлат хизматларини қўллаб-қувватлаш ва иқтисодий тараққиётни рағбатлантиришда ҳал қилувчи роль ўйнайдиган мураккаб солиқ тизимини ишлаб чиққан бўлиб, солиқ тизими тўғридан-

тўғри ва билвосита солиқларнинг комбинацияси билан ажралиб туради. Ўзбекистонда солиқлар давлат даромадларининг асосий манбаи ҳисобланади. Солиқлар орқали йиғилган даромадлар таълим, соғлиқни сақлаш, давлат инфратузилмаси ва мудофаа каби муҳим давлат функцияларини молиялаштиради.

Бундай молиявий барқарорлик ҳукуматга иқтисодий ўсишни рағбатлантирувчи лойиҳаларга сармоя киритиш имконини беради. Чунки солиқ тушумлари ҳукуматга инфратузилмани ривожлантиришга сармоя киритиш имконини беради. Йўллар, транспорт тармоқлари ва коммунал хўжаликларни яхшилаш хорижий сармояларни жалб қилиш, савдо-сотиқни осонлаштириш ва иқтисодий кенгайишни рағбатлантириш учун муҳим аҳамиятга эга.

Бу, ўз навбатида, иш ўринлари яратилиб, иқтисодий ўсишни рағбатлантирмоқда. Яхши тузилган ва изчил солиқ тизими хорижий инвесторлар учун ҳам жозибатор. Жумладан, Ўзбекистонда хорижий сармояларни жалб қилиш учун турли солиқ имтиёзлари жорий этилган, жумладан, солиқ таътиллари, юридик шахсларга солиқ ставкалари пасайтирилган, айрим тармоқлар учун божхона имтиёзлари мавжуд. Бу имтиёзлар мамлакатни хориж капитали учун жозибатор қилади, иқтисодий ўсишга ва янги иш ўринлари яратилишига олиб келади.

Солиқлар Ўзбекистонда иқтисодий тараққиётнинг тамал тоши ҳисобланади. Яхши тузилган солиқ тизими ҳукуматни нафақат муҳим хизматлар ва инфратузилмани молиялаштириш учун зарур бўлган ресурслар билан таъминлабгина қолмай, балки хорижий инвестицияларни жалб қилади, иқтисодий ўсишини рағбатлантиради ва фискал масъулиятни оширади. Ўзбекистон иқтисодиёти ривожланаётган шароитда солиққа тортиш янада фаровон ва барқарор келажакка йўл очишга ёрдам берадиган кучли воситадир. Шунингдек, Ўзбекистон солиқ тизимини такомиллаштириш ва оптималлаштиришни давом эттириб, ўсишнинг янги йўллари очиши ва ўз фуқаролари учун ёрқинроқ иқтисодий истиқбол яратиши керак. Бу эса солиққа тортиш тизимида тадқиқот олиб боришнинг заруратини ўз-ўзидан долзарблаштирмоқда.

Ушбу тадқиқотда солиқ сиёсатининг энг муҳим воситаларидан бири сифатида солиққа тортишнинг иқтисодий ўсишга таъсири ва иқтисодий аҳамияти бўйича назарий ва эмпирик адабиётлар кўриб чиқилган. Маълумки, солиқлар концепцияси ҳукумат учун даромадларни давлат товарлари ва хизматларига жалб қилишнинг муҳим воситаси сифатида тан олинган (Азлан Аннуар ва бошқ., 2018). Солиқлар, шунингдек, иқтисодий ўсишни рағбатлантириши, даромадлар тенгсизлигини камайтиришига ҳисса қўшиши мумкин [2].

Деярли ҳар бир мамлакатда ҳукуматлар солиқларни одамлар ёки нарсаларга мажбурий йиғимлар сифатида қўяди (Самоур ва бошқ., 2022) [3].

Падовано ва Галли (2001) Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти мамлакатларида солиқлар мамлакат ялпи ички маҳсулотини

ошириши мумкинлигини таъкидладилар. Ушбу иштирок туфайли солиқлар иқтисодий ўсишни рағбатлантиради, турмуш даражасини кўтариш ва бандлик ўсишини рағбатлантириш орқали мамлакат иқтисодиётини оширади [4]. Солиқлар мамлакат ривожланишининг барча жабҳалари учун маблағ тўплаш учун зарур ва аниқ иқтисодий барқарорликка эришиш учун муҳимдир (Самоур ва бошқ., 2022) [5].

Тарихан шаклланган иқтисодий мактабларда солиқлар борасидаги фикрлари солиқлар ва уларнинг иқтисодий аҳамияти бўйича турлича келтирилган. Хусусан, Солоу ва Сваннинг неоклассик ўсиш модели солиқнинг барқарор ҳолатга таъсир қилмаслигини кўрсатади, яъни солиққа тортишнинг иқтисодий ўсишга таъсири узоқ муддатда нейтрал ҳисобланади. Бундан фарқли ўлароқ, Ромернинг эндоген ўсиш назарияси иқтисодий ўсишга узоқ муддатда иқтисодий ўсишга солиқ солиш таъсир қилиши мумкинлигини кўрсатади [6].

Мулоҳазалардан бирида солиққа тортиш инвестиция учун ҳал қилувчи омил бўлиб, демак, иқтисодий ўсишга зарарли эканлиги, чунки солиққа тортиш жисмоний шахслар ёки корхоналарни ижодкорлик фаолиятига тўсқинлик қилади ва уларни мукофотлардан маҳрум қилади. Демак, К.Л.Жудд ва бошқалар одамларни ижодкорликка ундаш учун солиқни камайтиришни тавсия этадилар [7].

Бундан ташқари, Э.Энген ва Ж.Скиннер, масалан, солиққа тортиш бешта канал орқали иқтисодий ўсишга салбий таъсир кўрсатиши мумкинлигини даъво қилади. Хусусан, (1) инвестицияларни рағбатлантириш, (2) ишчи кучи таклифига таъсир қилиш, (3) ўсиш унумдорлигини пасайтириш, (4) капиталнинг маржинал маҳсулдорлигини пасайтириш ва (5) инсон капиталидан самарали фойдаланишни камайтириш [8].

Яна бир нуқтаи назарга кўра, биз атроф-муҳит ва атрофимиздаги институтларни ҳисобга олмасдан солиққа тортиш ҳақида ўйлашимиз шарт эмас. Солиқ тушумлари инноваторлар ва корхоналар фойда оладиган ва таянадиган инфратузилма, таълим, соғлиқни сақлаш ва бошқалар каби давлат хизматлари ва товарларини молиялаштиради. Шу сабабли, солиқларнинг оширилиши, агар улар тадбиркорларнинг даромадларини оширадиган давлат товарларини қўллаб-қувватласа, мақсадга мувофиқдир. Бундан ташқари, ушбу фикр йўналиши юқори солиқ ва қайта тақсимлаш иқтисодиётга инвестиция имкониятларини оширишга олиб келади [9].

Эмпирик тадқиқотлар солиққа тортишнинг иқтисодий ўсишга ижобий таъсирини кузатади. Солиққа тортиш ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги боғлиқлик ҳақидаги эмпирик адабиётлар ҳақида кўпроқ муҳокама қилиш учун биз солиққа тортишнинг иқтисодий ўсишга ижобий таъсирини аниқлайдиган тадқиқотлардан бошлаймиз. Юқорида айтиб ўтилганидек, Б.Гаши, Г.Аслани ва Л.Боқолли [10], Д.Стоилова [11] ва В.Такумаҳ ва Б.Ийке [12] солиққа тортиш ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги ижобий муносабатни

топадилар, гарчи улар турли намуналар, турли даврлар, турли усуллари ва бошқалар.

Шунингдек, Д.Стоилованинг тадқиқоти шуни кўрсатадики, солиқ тузилмаси, умуман олганда, танлаб истеъмол солиғи, шахсий даромад ва мулк солиғига асосланган солиқлар иқтисодий ўсишга кўпроқ ёрдам беради. Стоилова 1996-2013 йилларда бирлаштирилган панель маълумотларини, оддий энг кичик квадратлар усули ва икки босқичли энг кичик квадратларни қўллайди [13].

Бундан ташқари, В.Такума ва Б.Ийке ТодаЯмамото тести ва 1986-2014 йилларнинг 4-чорак давридаги чораклик маълумотлар тўпламидан фойдаланган ҳолда солиқ тушумларидан иқтисодий ўсишга ижобий ва бир томонлама сабаблар оқимининг далилларини кузатадилар [14].

Эмпирик тадқиқотлар солиққа тортишнинг иқтисодий ўсишга салбий таъсирини кузатмоқда. Масалан, Д.Баиарди ва бошқалар солиқ тушумлари ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги боғлиқлик салбий ва статистик аҳамиятга эга деган хулосага келишган. Улар 1971-2004 йилларда Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг 21 та давлатидаги ҳолатни ўрганадилар [15].

Яна бир мисол, С.Чжао ва бошқалар 2002-2014 йилларда Хитой провинциясида инфратузилма ва солиқ юкининг иқтисодий ўсишга таъсирини ўрганишган ҳолда солиқ тушумлари 2008 йилдан олдинги даврда иқтисодий ўсишга сезиларли салбий таъсир кўрсатишини аниқладилар [16].

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, солиққа тортишнинг иқтисодий ўсишга таъсири мураккаб ва кўп қиррали масала бўлиб, турли назарий қарашлар ва эмпирик хулосалар мавжуд. Баъзи тадқиқотлар солиққа тортиш иқтисодий ўсишга ижобий таъсир кўрсатиши мумкинлигини кўрсатса, бошқалари салбий муносабатларга ишора қилади. Солиққа тортишнинг мамлакат иқтисодий ривожланишига таъсирини баҳолашда солиқ сиёсати, солиқ тузилмаси ва кенгроқ иқтисодий ҳолатни ҳисобга олиш зарур. Солиқлар ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги боғлиқлик ҳамма учун мос эмас ва ҳар бир давлатнинг ўзига хос шароитлари ва сиёсат танлашига қараб фарқ қилиши мумкин деган хулоса шаклланмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. N. Kaldor. *The role of taxation in economic development*. E.A.G. Robinson (Ed.), *Problems in Economic Development: Proceedings of a Conference Held by the International Economic Association, Palgrave Macmillan, London (1965), pp. 170-195*
2. H. Azlan Annuar, K. Isa, S.A. Ibrahim, S.A. Solarin *Malaysian corporate tax rate and revenue: the application of Ibn Khaldun tax theory ISRA Int. J. Islamic Finance, 10 (2) (2018), pp. 251-262*
3. A. Samour, U. Shahzad, G. Mentel. *Moving toward sustainable development: assessing the impacts of taxation and banking development on renewable energy in the UAE. Renew. Energy, 200 (2022), pp. 706-713*
4. F. Padovano, E. Galli. *Tax rates and economic growth in the OECD countries. Econ. Inq., 39 (1) (2001), pp. 44-57*

5. A. Samour, U. Shahzad, G. Mentel
6. *Moving toward sustainable development: assessing the impacts of taxation and banking development on renewable energy in the UAE* *Renew. Energy*, 200 (2022), pp. 706-713
7. Romer C.D., Romer D.H. (2010) *the macroeconomic effects of tax changes: estimates based on a new measure of fiscal shocks*. *Am Econ Rev* 100: 763-801.
8. Judd K.L. (1985) *Redistributive taxation in a simple perfect foresight model*. *J Public Econ* 28: 59-83; Chamley C. (1986) *Optimal taxation of capital income in general equilibrium with infinite lives*. *Econometrica: J Econometric Soc* 607-622; Barro R.J. (1999) *Notes on growth accounting*. *J Econ Growth* 4: 119-137; King RG, Rebelo S. (1990) *Public policy and economic growth: developing neoclassical implications*. *J Political Economy* 98: S126-S150.
9. Engen E, Skinner J (1996) *Taxation and economic growth*. *National Tax J* 49: 617-642.
10. Banerjee A.V., Newman AF (1993) *Occupational choice and the process of development*. *J Political Economy* 101: 274-298; Galor O., Zeira J. (1993) *Income distribution and macroeconomics*. *Rev Econ Stud* 60: 35-52; Benabou R. (1996) *Inequality and growth*. *NBER Macroeconomics Research* 11: 11-74; Aghion P., Bolton P. (1997) *A theory of trickle-down growth and development*. *Rev Econ Stud* 64: 151-172.
11. Gashi B., Asllani G., Boqolli L. (2018) *The effect of tax structure in economic growth*. *Int J Econ Bus Administration* 6: 56-67.
12. Stoilova D. (2017) *Tax structure and economic growth: Evidence from the European Union*. *Contaduria y Administracion*, 62: 1041-1057.
13. Takumah W., Lyke B.N. (2017) *The links between economic growth and tax revenue in Ghana: An empirical investigation*. *Int J Sustainable Economy* 9: 34-55.
14. Stoilova D. (2017) *Tax structure and economic growth: Evidence from the European Union*. *Contaduria y Administracion*, 62: 1041-1057.
15. Takumah W., Lyke B.N. (2017) *The links between economic growth and tax revenue in Ghana: An empirical investigation*. *Int J Sustainable Economy* 9: 34-55.
16. Baiardi D, Profeta P, Puglisi R, Scabrosetti S (2019) *Tax policy and economic growth: does it really matter?* *Int Tax Public Finance* 26: 282-316

РОЛЬ ОЦЕНКИ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА В РАЗВИТИИ ФИНАНСОВОГО РЫНКА

Караев Мансур Юлдашевич
старший научный сотрудник Центра исследования
проблем приватизации и управления
государственными активами

Исследование сложившейся в последние годы отечественной практики оценки показывает, что понятие «недвижимость» многие оценщики трактуют, как различного рода здания, строения, сооружения, квартиры и нежилые помещения. Но в соответствии со ст. 83 Гражданского кодекса Республики Узбекистан, к недвижимому имуществу относятся: участки земли, недра, здания, сооружения, многолетние насаждения и иное имущество, прочно связанное с землей, то есть объекты, перемещение которых без несоразмерного ущерба их назначению невозможно. То есть недвижимость – это, прежде всего, земельный участок и все, что с ним прочно связано – здания, строения, сооружения, их различные сочетания и части этих объектов [1].